

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD Univerzita Karlova

Posudek na dizertační práci Radky Šustrové Sociální politika a nacionalismus v Protektorátu Čechy a Morava, FFUK, Praha 2018

Předložená dizertační práce R. Šustrové se zabývá se veřejnoprávní politikou a jejími proměnami v kontextu proměny státní ideologie ve druhé Česko-slovenské republice a v Protektorátu Čechy Morava, přičemž se soustředí na tři ústřední témata, a sice na politiku práce, ochrany zdraví a rodinnou politiku. Politika práce v jejím pojetí zahrnuje především opatření k distribuci pracovních sil, regulaci mezd a platů, opatření k posílení bezpečnosti práce a k překonávání následků pracovních úrazů a konečně pojištění proti stáří a invaliditě. Politika zdraví se vedle vývoje institucí zdravotního pojištění a veřejného zdravotnictví soustředí na opatření související s válkou a zvýšeným pracovním úsilím, které s sebou nesla, včetně péče o některé preferované skupiny obyvatelstva. V rámci politiky rodiny se autorka soustředí nejen na problémy sociální ochrany rodiny a dětí, ale také na opatření související s populačním růstem. V rámci každé sledované oblasti úvodem představuje dobové pojetí jejich základních pojmů (práce, zdraví, rodina) i to, co z tohoto pojetí vyplývalo pro praxi sociální politiky. Výběrově připojuje i krátký pohled na český vědecký diskurz k daným problémům; mj. v této souvislosti ukazuje, že se nevyvíjel izolovaně, ale institucionálně i myšlenkově se v řadě ohledů prolínal s německým diskurzem.

Předeslat lze, že se jedná o významný historiografický počín, neboť sociální politika tohoto období, kterému autorka v kontextu vývoje české společnosti ve 20. století oprávněně přikládá zásadní význam, byla dosud v historiografii opomíjena či zpracována spíše jen selektivně. Práce R. Šustrové, opřená o studium obsáhlých archívních materiálů, dobové odborné literatury a zčásti i publicistiky tuto mezeru v dosavadním bádání zaplňuje na úrovni, která nesporně zaslouží respekt.

Nehledě na vstupní kapitulu, která shrnuje vývoj sociální politiky ve třech sledovaných komponentách v předcházejícím období, a to jak v Československu, tak i (byť v největší stručnosti) v Německu, je téma práce je členěno do dvou celků. První tvoří proces přechodu od liberálního k autoritativnímu státu, který ve jménu výstavby „národní pospolitosti“ začal během krátkého pomnichovského období. Autorka pro tento proces nesporně zásadních změn (z nichž některé byly realizovány teprve až za protektorátu) zavádí

pojem „podzimní revoluce“. Jádrem práce je období okupace, během něhož sleduje jak vývoj celkové organizace sociální politiky a poté tři shora zmíněné hlavní oblasti sociální politiky.

Mezi obě časová období je vložen krátký exkurz, který na příkladu Nizozemí, Dánska a Vichy má naznačit „podobné vývojové rysy substátních nacionalismů“ v okupované Evropě. Jeho role v kontextu práce není zcela jasná, ani v závěru autorka s výsledky komparativního pohledu nijak nepracuje. Zatímco ostatní části práce lze v řadě ohledů označit jako objevné, exkurz je opřen o sekundární literaturu. Kromě nastínění určitých (nesporně zajímavých) paralel exkurz potvrzuje v historické vědě již obecněji přijímaný pohled, že z hlediska typologie nacistického vládnutí byl protektorát zvláštním případem, který se nalézal někdy „západním“ a „východním“ typem; konflikt mezi cílem a prostředky zde byl v celé okupované Evropě očividně nejvýraznější.

Jako velmi sympatický a inspirativní hodnotím autorčin pokus uvažovat o českých dějinách 20. století v souvislostech a nazírat na druhou republiku a protektorát jako integrální součást českého národního příběhu. Sociální politika k tomu nabízí vhodnou materii. Autorka přesvědčivě dokládá, že rasovou podstatu, kterou máme tendenci chápat jako nacistický import, sociální politika přijímá již za „podzimní revoluce“ 1938, která primárně sleduje domácí impulsy, jakkoliv inspirované dobovými antiliberálními ideovými koncepty od tradiční konzervativní revoluce až po nacionální socialismus. Podobně i v protektorátu se sociální politika a její organizace opírala především o český správní aparát, prováděli ji činitelé z řady českých politických a expertních kruhů, a to do jisté míry i z iniciativy české politické reprezentace. Okupační moc se omezovala především na dozor nad dodržováním souladu s nadřazenými rasovými a prostorovými postuláty nacistického režimu. Lze proto souhlasit s autorčíným závěrem, že na utváření legitimacy režimu měli svůj podíl i Češi – i když „národně obranný“ aspekt bych v tomto kontextu zcela nevylučoval.

Autorka si je jasně vědoma, že oddělit vliv německých a protektorátních úředníků na formování systému sociální politiky je „poměrně obtížné“. Důvody byly v historické literatuře v různých aspektech rozpracovány. Patří k nim mj. polykratická struktura na nižších patrech výkonu moci v nacistickém Německu, která neumožňuje zcela jednoznačně přesně identifikovat, jaké jednotlivé cíle režim v té které oblasti sledoval. Navíc zúčastněné instituce a mocenská subcentra nejednou artikulovala v některých ohledech rozdílné představy, často je u nich patrná oportunisticky motivovaná nechuť je zcela přesně pojmenovat a tendence spokojit se s odkazem na obecný cíl, který v případě protektorátu představovala germanizace českých zemí, odsouvaná ovšem stále výrazněji na dobu po konečném vítězství. Česká strana si žádnou otevřenost z pochopitelných důvodů nemohla dovolit a její intenci lze rekonstruovat jen s jistou dávkou opatrnosti z jednotlivých kroků, jejichž interpretace může do vysoké míry být věcí názoru. Otevírá se pole pro silné teze, které není jednoduché přesvědčivě doložit.

Autorčiny závěry vedou ke dvěma úvahám. Rasovou konstrukci sociální politiky, která podle ní byla výsledkem „podzimní revoluce“ považuje za „nejsilnější diskontinuitní rys“ české, resp. československé sociální politiky. To nechci zpochybňovat v rovině sociální politiky, nicméně jako naléhá se jeví otázka, proč česká společnost byla tak náhle ochotna

akceptovat ideologii a politickou praxi založenou na exkluzi skupin obyvatelstva, chápaných jako cizorodý prvek v národním organizmu. Obraz diskontinuity autorka podporuje tvrzením, že stát v projekci „podzimní revoluce“ měl být „čistě národní“, čímž „definitivně zemřel meziválečný projekt československého politického národa.“ (s. 74). Vývoj podzimu 1938 se bude jevit mnohem pochopitelnější (a logičtější), akceptujeme-li skutečnost, že ani v meziválečné době, vzdor masarykovskému étosu, Češi žádní velcí fandové inkluzivního pojetí národa nebyli.

Do jisté míry parametrem nového národního státu byl jeho vztah k Židům, budovaná národní pospolitost měla podle R. Šustrové být exkluzivním společenstvím nežidovských Čechů. Na tomto místě by bylo záhodno věnovat více pozornosti otázce, kdo byl v očích české společnosti a politiky židem/Židem a jak byl tento pojem případně chápán, definován a aplikován v praxi. Mám pocit, že ve výzkumu poněkud upadlo v zapomnění, že když protektorátní vláda v dubnu připravila z iniciativy okupační moci nařízení o právním postavení židů, vymezila tento pojem podle názoru Berlína velmi „měkce“: židem byla osoba, která se po 1.11.1918 hlásila k židovskému vyznání, a ti, kteří do této doby přestoupili ke některému křesťanskému vyznání, byli v jedné z pracovních verzí nařízení dokonce výslovně prohlášeni za Čechy. Nabízí se tak interpretace, která by měla být potvrzena dalším výzkumem, že buď byl český antisemitismus přece jen více kulturně než rasově založený, anebo že se české úřady jen pragmaticky rozhodly pro řešení, které co nejméně oslabovalo českou národní državu.

Obě poslední poznámky jsou především námětem k diskuzi a možná impulsem k dalšímu výzkumu. Nic nemění na tom, že R. Šustrová předložila dizertační práci, která svým konceptem, záběrem i kvalitou zpracování vysoce překračuje obvyklý standard. Doporučuji ji proto k obhajobě a navrhuji ji klasifikovat stupněm *prospěla*.

11.6.2018

prof. PhDr. Jaroslav Kučera, CSc.